

การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนประสบภัยพิบัติสึนามิ :

กรณีศึกษา ชุมชนในพื้นที่จังหวัดพังงา

Social Capital Community Based Development in Communities Effected by Tsunami :

Case studies of Communities in Phang-Nga Province

เพ็ญประภา กัทรานุกรม*

Phenprapha Pattaranukrom

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการฟื้นฟูจากภาวะวิกฤติภัยพิบัติสึนามิ และเพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่แตกสลายเพราะภัยพิบัติธรรมชาติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก และการจัดสนทนากลุ่มในการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลระหว่างเดือนมีนาคม-กรกฎาคม 2552 ในพื้นที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มและบ้านในไร่ จังหวัดพังงา

ผลการวิเคราะห์พบว่า การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่ได้รับผลจากการประสบภัยพิบัติสึนามิอย่างเฉียบพลันนั้น ชาวบ้านต้องต่อสู้กับวิกฤติผ่านกระบวนการเรียนรู้จนสามารถพลิกวิกฤติเป็นโอกาสได้ เกิดการรวมตัวของชาวบ้านทั้งที่บ้านน้ำเค็มและบ้านในไร่ซึ่งส่วนหนึ่งมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน มีผู้นำที่เอาจริงเอาจัง อันส่งผลให้เกิดกลุ่มคนทำงานที่เข้มแข็งเพื่อชุมชน มีการบริหารจัดการทรัพยากรได้อย่างเป็นระบบ มีแผนแม่บทการพัฒนาชุมชนโดยใช้วิธีการให้ชุมชนมีส่วนร่วม มีการจัดตั้งธนาคารชุมชน การจัดสวัสดิการชุมชนตั้งแต่เกิดจนตายโดยชุมชนเอง การจัดตั้งสหกรณ์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนบ้านน้ำเค็ม รวมถึงการเกิดกลุ่มออมทรัพย์ของบ้านในไร่เพื่อการออมและให้สินเชื่อเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาเพื่อเพิ่มอาชีพรายได้ของชุมชน

สำหรับแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ในชุมชนที่แตกสลายเพราะภัยพิบัติธรรมชาติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีข้อเสนอหลายประการ ได้แก่ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน การพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ การสร้างเครือข่ายชุมชนในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างผู้นำที่มีปัญญา มีแผนการพัฒนาชุมชนที่มาจากการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างให้ชุมชนเห็นคุณค่าของการกินและอยู่แบบพอเพียงตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชายในชุมชนด้วย

คำสำคัญ : ทุนทางสังคม การพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ (Ph.D) ประจำสาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์และการพัฒนาสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

Abstract

The objectives of this study were (1) to analyze social capital community - based development in communities affected by Tsunami and (2) to propose social capital community - based development guideline for community devastated by natural disasters. In-depth interview, and focus group discussion during March and July, 2009 were employed for data collection and analysis.

It was found that as for social capital community - based development, focused on Ban namkhem and Ban nairai of Phang -Nga province, which were affected by Tsunami, the villagers not only struggled with confront their crisis, but they also learnt many things it which they could turned it into opportunities. They came together because of the closed relationship and the strong leadership. There were strong networks to work for their community. They could manage their community systematically, provide their resources and the outside support through the community network, plan the community development by people participation, set the community bank, lifelong community welfare and the community cooperative for housing, set up the saving group which all were for reviving and developing career in order to increase their earnings.

As for the social capital community - based development guidelines for communities devastated by natural disasters, it was proposed that communities should build up the learning process , especially for young people, develop the vocational knowledge and skills. They should build up the community network for the natural resources conservation. In addition, they should form capable leaders, set up the community cooperation plan and learn how to live with self-sufficient economic guidelines. Moreover, the gender equality promotion was needed such community - based development.

Keywords : Social Capital , Community - Based Development

บทนำ

เหตุการณ์ภัยพิบัติจากคลื่นยักษ์สึนามิ (Tsunami) เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม 2547 เป็นวันที่คนทั่วโลกต้องจดจำไปอีกนาน “วันนั้นยังเกิดเหตุไม่คาดฝันเกิดขึ้น เดือนธันวาคมของทุกปี เป็นฤดูแล้งของทะเลอันดามัน ทะเลเงียบไม่มีคลื่นลมให้เห็น แต่วันนี้ผิดคาดเพราะผู้คนที่ริมทะเลต่างส่งเสียงดังลั่น บอกให้ทุกคนได้ยินว่ามาดูทะเลวันนี้มันแปลกมาก มันมีคลื่นขนาดใหญ่มาก เรือประมงทุกลำที่มองเห็นจะโดนคลื่นซัดพลิกคว่ำจมหายไปหมดเลย และชั่วอึดใจเดียวสิ่งที่ว่าก็ขึ้นมาบนฝั่งทำลายทุกอย่างทุกอย่างที่ขวางหน้า ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน ทรัพย์สิน หรือแม้แต่ชีวิตผู้คนก็จมหายไปหมด สิ่งที่ว่านี้มันคือ “คลื่นยักษ์สึนามิ” มันทำให้ทุกอย่างทุกอย่างที่คนไทยไม่เคยเห็นก็ได้เห็น สิ่งที่เหลือให้เห็นก็คือซากปรักหักพัง ผู้บาดเจ็บและเสียชีวิตมากมายเกลื่อนกลาดไปหมดทั่วทั้งหมู่บ้าน คนที่รอดชีวิตก็เที่ยวเดินหาศพญาติพี่น้อง ลูกเมีย ทุกคนต่างหวั่นเสียวไปหมดและหมดอาลัย บางคนก็ถึงกับสติแตกไปเลย บางคนเที่ยวเดินทิ้งเลือดทั้งน้ำตา เดินหาญาติพี่น้องเจอคนเจ็บก็เอาออกจากพื้นที่ลำบากมาก เจอคนตายก็เอาไปไม่ได้ ทั้งเสียใจทั้งเจ็บปวดหาที่เปรียบไม่ได้.....”

ประเทศต่างๆ ในบริเวณพื้นที่ชายฝั่งมหาสมุทรอินเดีย รวมทั้งพื้นที่ชายฝั่งมหาสมุทรอันดามันของประเทศไทยใน 6 จังหวัด ประกอบด้วย พังงา ภูเก็ต ระนอง กระบี่ ตรัง และสตูล ประสบความเสียหายที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ผู้คนจำนวนมากต้องสูญเสียชีวิต และบาดเจ็บ ภัยจากสึนามิได้เพียงทิ้งร่องรอยแห่งความสูญเสีย และเศร้าโศกแสนสาหัสไว้เบื้องหลัง หากแต่เหตุการณ์ดังกล่าวนับเป็นบทเรียนอันทรงคุณค่าที่ควรมีการนำมาพลิกผันความสูญเสียให้เป็นการสร้างโอกาสแห่งการเรียนรู้ ในการฟื้นฟูชุมชนสู่ชุมชนเข้มแข็ง โดยเฉพาะในพื้นที่ จ.พังงา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลจากภัยพิบัติในครั้งนี้รุนแรงที่สุด กล่าวคือ มีคนไทยเสียชีวิต จำนวน 1,389 คน สูญหาย 1,352 คน และชาวต่างชาติเสียชีวิต 2,114 คน สูญหาย 363 คน มีบ้านเรือนเสียหายอีกเป็นจำนวนมาก ผู้คนไร้ที่อยู่อาศัย สูญเสียทรัพย์สิน พื้นที่ทำกิน ชุมชนแตกสลาย มีปัญหาเกิดขึ้นมากมายในชุมชน (ข้อมูลจาก DTRCA-Disaster Tracking Recovery Assistance Center)

ภายใต้ภาวะวิกฤติชุมชนที่มีอาจเทียบได้กับการสูญเสียในครั้งใดๆ ที่ชั่วชีวิตคนในชุมชนได้ประสบ ชุมชนจำเป็นต้องฟื้นฟูสภาพต่างๆ ในทุกด้านอย่างรวดเร็วเพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างปกติ โดยได้หันมาสนใจและให้ความสำคัญกับ แนวคิดเรื่อง “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ซึ่งเป็นแนวคิด ที่ได้นำเข้ามาสู่กระแสการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย โดย Robert D. Putnam ที่ได้ศึกษากระบวนการประชาสังคมไทยประเทศอิตาลี (วารสารประชาสังคม, 2541) ประกอบกับรัฐบาลไทยกำหนดให้มีโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคมต่างๆ ทำให้เกิดกระแส “ทุนทางสังคม” มีการเปิดเวทีอภิปราย กันในวงกว้างทั้งในหมู่นักคิด นักวิชาการ และผู้เกี่ยวข้องในแวดวงการพัฒนาทั้งภาครัฐและเอกชน โดยเฉพาะในชุมชนที่ประสบภาวะวิกฤติในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นชุมชนที่ประสบภาวะวิกฤติเศรษฐกิจ หรือชุมชนที่มุ่งจะพัฒนาสู่การพึ่งตนเอง

อย่างไรก็ดีภาวะวิกฤติจากภัยสึนามิที่ผ่านมา พบว่ามีบางชุมชนที่ฟื้นฟูตัวเองได้อย่างรวดเร็ว และสามารถพึ่งตนเองและสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง อีกทั้งการพัฒนายังคงเติบโตตามปกติอย่างมีจังหวะก้าว บนพื้นฐานเดิมของชุมชน นั่นก็เพราะว่าชุมชนยังมี “ทุนทางสังคม” (Social Capital) ซึ่งหมายถึง “คุณค่า” สังคมไทยมีคุณค่าซึ่งเป็นทุนเดิมที่สังคมมีอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยเหลือเกื้อกูล ความไว้วางใจกัน การตอบแทนกัน ตลอดจนความร่วมมือในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่อยู่บนฐานของชุมชน ฐานแห่งศักยภาพของตนเอง ทุนทางสังคมจึงเป็นฐานสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนให้มีความเข้มแข็งบนรากฐานรากเหง้าของตนเอง ส่งผลต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของประเทศโดยรวม อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (พิทยา ว่องกุล, 2542 : 5)

ทุนทางสังคมจึงนับเป็นพลังสำคัญในการสรรค์สร้างสิ่งที่ดีงามให้กับชุมชนและสังคม ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนายั่งยืนและเสริมสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง การส่งเสริม “ทุนทางสังคม” จึงมีความสำคัญในการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เพื่อชุมชนเข้มแข็ง เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการพัฒนาชุมชนและสังคมไทยสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ ยุทธศาสตร์หนึ่งของการพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550 – 2554 ได้กล่าวถึงแนวทางการพัฒนาเพื่อเสริมสร้างยุทธศาสตร์ดังกล่าวโดยให้ความสำคัญการเรียนรู้ตลอดชีวิต ส่งเสริมให้คนไทยได้เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง สามารถเข้าถึงแหล่งความรู้ด้านวัฒนธรรม ภูมิปัญญา พัฒนารูปแบบและหลักสูตรการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่สอดคล้องกับสภาพของเมืองและชุมชน โดยเปิดพื้นที่ชุมชนให้เป็นสถานที่เรียนรู้ของคนในชุมชน พัฒนาระบบการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

ความรู้ของชุมชนเป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการปัญหาและการปรับตัวของชุมชน เป็นความรู้ที่เรียกกันว่า “ภูมิปัญญา” ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่มาจากประสบการณ์จริง มีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีวัฒนธรรมเป็นฐาน มีการเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้ง และเน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุนิยม” การเรียนรู้ของชุมชนมีความเป็นพลวัตสูง เนื่องจากเป็นการเรียนรู้ที่เอาชีวิตและปัญหาเป็นตัวตั้ง เป็นกระบวนการของการเรียนรู้ที่มีลักษณะการร่วมคิด ร่วมไม้ร่วมมือกันปฏิบัติ มีการสื่อสารแลกเปลี่ยนระหว่างผู้คนที่แตกต่างหลากหลาย ลดความขัดแย้งเป็นเครื่องมือทรงพลังในการยกระดับบุคคลและพัฒนาชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ทำให้คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้ (สุชาดา จักรพิสูทธิ์ และคณะ, 2548 : 26 – 27) และเป็นการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community – Based Development) ที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนบนฐานของวิถีชีวิตของชุมชน มีเป้าหมายในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยใช้ทุนเดิมที่มีอยู่ในชุมชน หรือทุนทางสังคม เป็นฐานในการพัฒนาสังคมและประเทศให้เข้มแข็งอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการฟื้นฟูจากภาวะวิกฤตภัยพิบัติสึนามิ
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ในชุมชนที่แตกสลายเพราะภัยพิบัติธรรมชาติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

วิธีการศึกษา

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และแนวคิดทุนทางสังคมและการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน มาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยการศึกษาวิจัยภาคสนามเพื่อศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน จำนวน 2 กรณีศึกษา คือชุมชนบ้านน้ำเค็ม ตำบลบางม่วง อำเภอตะกั่วป่า และชุมชนบ้านในไร่ ตำบลนาเตย อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา โดยผู้วิจัยใช้เวลาในการเก็บข้อมูลในระหว่างเดือนมีนาคม – กรกฎาคม 2552 ซึ่งทั้ง 2 ชุมชนเป็นชุมชนที่ประสบภัยพิบัติสึนามิรุนแรงที่สุดของประเทศไทย แต่สามารถพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิเคราะห์การพัฒนาทุนทางสังคมในชุมชนในประสบผลสำเร็จ หลังจากประสบภาวะวิกฤตจากภัยพิบัติสึนามิ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2547

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ในชุมชนที่แตกสลายเพราะภัยพิบัติธรรมชาติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

รายงานผลการวิจัยเสนอในรูปแบบของการบรรยาย ที่มุ่งให้รายละเอียด (Thick Description) ให้เห็นภาพรวมของปรากฏการณ์ และรายละเอียดของประเด็นที่ศึกษา และเปรียบเทียบกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัย

การนำเสนอสรุปผลการศึกษา นำเสนอเป็น 3 ส่วน คือ

1. การวิเคราะห์การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

การศึกษาคณะการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนบ้านน้ำเค็ม ตำบลบางม่วง อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา และชุมชนบ้านในไร่ ตำบลนาเตย อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ซึ่งเป็นอำเภอที่ประสบภัยสึนามิรุนแรงที่สุด และสามารถพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนี้

1.1 การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

ผลจากการประสบภัยพิบัติสึนามิอย่างเฉียบพลัน ชาวบ้านทั้ง 2 ชุมชนต้องต่อสู้กับวิกฤติเรียนรู้จากเหตุการณ์ต่างๆมากมายจนสามารถพลิกวิกฤติเป็นโอกาส ภัยพิบัติสึนามิ มหันตภัยที่เลวร้ายแต่อีกด้านหนึ่งกลับเป็นเหมือนตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านทั้งที่บ้านน้ำเค็มและบ้านในไร่

ส่งผลให้เกิดกลุ่มคนทำงานเพื่อชุมชนที่เข้มแข็ง มีระบบการจัดการชุมชนที่มีระบบ มีผู้นำที่เข้มแข็ง จากเดิมที่เป็นชุมชนต่างคนต่างอยู่ มุ่งแต่หาเงินมาจุนเจือครอบครัว แต่เมื่อเกิดภัยพิบัติสึนามิที่ชาวบ้านไม่เคยคิดมาก่อน ทำให้เกิดกลุ่มองค์กรชุมชน และเครือข่ายต่างๆ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา ต่อมาได้ขยายตัวและมีศักยภาพในการจัดสรรทรัพยากรผ่านกลุ่มเครือข่ายชุมชนเองในรูปแบบองค์กรนิติบุคคลที่เห็นว่าชุมชนควรมีการบริหารจัดการทรัพยากรและความช่วยเหลือที่หลังไหลเข้ามาอย่างเป็นระบบและมีวิสัยทัศน์มากกว่าที่เป็นอยู่ มีการจัดตั้งธนาคารชุมชน การจัดตั้งสหกรณ์เพื่อที่อยู่อาศัยของชุมชนบ้านน้ำเค็ม รวมถึงการเกิดกลุ่มออมทรัพย์ของบ้านในไร่ เพื่อการออมและให้สินเชื่อเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพรายได้ของชุมชน

ภายหลังจากภัยพิบัติสึนามิ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความสัมพันธ์ในระดับโครงสร้างของชุมชน ที่เกิดจากความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกโดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชนที่เกาะติดทำงานด้านความคิดกับชุมชนอย่างจริงจัง นับเป็นเงื่อนไขและเป็นข้อเรียนรู้ที่สำคัญ รวมถึงอาสาสมัครที่มาช่วยด้วยส่วนตัวได้ขยายวงกว้างขึ้นเป็นลำดับ เป็นการสร้างเสริมศักยภาพและทักษะทั้งในระดับบุคคล กลุ่มและชุมชนท่ามกลางสถานการณ์วิกฤต ที่ทุกคนต้องรับด้วยความยากลำบาก หากแต่เมื่อได้เรียนรู้ภาวะวิกฤตกลับกลายเป็นตัวเร่งให้เกิดการลุกขึ้นมาต่อสู้อย่างกล้าหาญ นอกจากนี้ชุมชนยังมีการค้นพบผู้นำที่มีความมุ่งมั่นที่จะเห็นชุมชนของตนพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น มีการบริหารจัดการความช่วยเหลือที่หลังไหลเข้ามาให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชาวบ้านในชุมชน องค์กรชุมชนและกระบวนการชุมชนมีการพัฒนาเติบโตอย่างรวดเร็วอันเป็นผลมาจากความพยายามกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตัวเอง โดยเฉพาะความพยายามร่วมกันกับหน่วยงานต่างๆ ในการกำหนดกรอบแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาพื้นที่ประสบภัยสึนามิ ที่มีกรอบแผนพัฒนาพื้นที่ประสบภัยครอบคลุมเนื้อหาการพัฒนาและฟื้นฟูที่ประกอบไปด้วย ยุทธศาสตร์การพัฒนา 5 ยุทธศาสตร์หลัก ได้แก่ การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาการท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อมและสิ่งปลูกสร้าง บริการสาธารณะและการพัฒนาชุมชน แต่ในเบื้องต้นนั้นชุมชนยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนในการพัฒนาของตนเอง ด้วยเหตุผลหลายประการ รวมถึงงบประมาณ ชุมชนยังต้องทำงานภายใต้วัตถุประสงค์ของโครงการ หรือหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือต่างๆ โดยปราศจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน โครงการต่างๆถูกกำหนดมาจากเจ้าของเงินสนับสนุน บางโครงการไม่ได้สอบถามความต้องการของชุมชนเลย เมื่อชุมชนไม่มีแผนพัฒนาชุมชนและขาดทิศทางการพัฒนา การช่วยเหลือในรูปแบบโครงการต่างๆจึงถูกกำหนดโดยหน่วยงานเจ้าของเงินมากกว่าจากประชาชนผู้เดือดร้อนในชุมชนจริงๆ

อย่างไรก็ดีเมื่อเวลาผ่านไปชุมชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้จากการรวมตัวกันในชุมชน ทั้งสองชุมชนเพื่อทำกิจกรรมหรือแลกเปลี่ยนกันก็ขยายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ ทั้งกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนเคล็ดลับชีวิตในปัญหาที่ประสบด้วยกัน อนาคตของชีวิตและครอบครัวรวมทั้งเพื่ออาชีพ และ

ปากท้อง หรือแม้กระทั่งกลุ่มบริการผู้ประสบภัยสึนามิด้วยกัน การแลกเปลี่ยนทำให้ชาวบ้านรู้สึกถึงความมีพลังอำนาจในตนเองที่เกิดจากการถกเถียงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectical Understanding) ในการสร้างพลังอำนาจในตนเองทั้งในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน การเสริมสร้างความสามารถของสมาชิกในชุมชนในการแก้ปัญหาด้วยตนเองรวมถึงสามารถเข้าถึงการใช้ทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต ทำให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่นและรู้สึกว่าตนเองมีพลังอำนาจในตนเอง สามารถควบคุมความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตของตนเองได้ (Gibson, 1991:355) ทำให้วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนและความเข้มแข็งของชุมชนเกิดขึ้น ได้อย่างรวดเร็วและเป็นระบบ ชุมชนมีบทบาทชัดเจนในการคิดค้นและร่วมมือกันพัฒนาประสานงานเจรจาต่อรอง รวมถึงร่วมกันจัดทำแผนพัฒนาชุมชนที่มาจากชาวบ้านอย่างจริงจัง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่มาจากชุมชน มิใช่การพัฒนาจากรัฐ หรือหน่วยงานภายนอกซึ่งเป็นเจ้าของเงินทุน หรืองบประมาณในการให้ความช่วยเหลือ เฉกเช่นการพัฒนาส่วนใหญ่ที่มีให้เห็นในชุมชนทั่วไป

นอกจากการรวมกลุ่มแล้ว ชาวบ้านยังมีความตื่นตัวในการเรียนรู้อย่างไม่สิ้นสุด เมื่อมีประเด็นปัญหาที่ไม่รู้ หรือไม่เข้าใจเรื่องอะไร หรือไม่ชัดเจนในเรื่องใด ก็จะหาที่ปรึกษาหรือผู้รู้ ผู้ชำนาญมาแลกเปลี่ยน ตลอดจนแสวงหาแหล่งเรียนรู้ แล้วไปศึกษาดูงานในสถานที่มีคนทำจริง เป็นกระบวนการเรียนรู้ใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อนในชุมชน ที่มุ่งให้บุคคลมีโอกาส มีการวิพากษ์ วิจารณ์ปัญหา ซึ่งถือว่าเป็นขั้นสูงสุดสร้างมโนธรรมสำนึกผ่านกระบวนการเสวนา (Dialogue) รวมถึงการลงมือปฏิบัติจริงในทุกเรื่องที่เกี่ยวข้อง เป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการฟื้นคืนชีวิตของชุมชน มีความมุ่งมั่นตั้งใจ ท่ามกลางการรวมกลุ่ม ร่วมคิด ค้นคว้าเรียนรู้ ผ่านกิจกรรมกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่แรกเริ่มอย่างต่อเนื่อง โดยการลงมือปฏิบัติจริง จัดการแก้ปัญหาต่างๆ และขยายเป็นกิจกรรมการพัฒนาฟื้นฟูชีวิตชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่ลึกซึ้งถึงแก่นของจริง

เมื่อชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนต่างๆ ของชุมชนจนเกิดแนวทางในการพึ่งตนเองในรูปแบบของธนาคารชุมชนที่ชุมชนบ้านน้ำเค็ม และกลุ่มออมทรัพย์ที่ชุมชนบ้านในไร่ มีการจัดการกองทุนการเงิน การออม จนเป็นสวัสดิการกลางของชุมชน ให้ความช่วยเหลือสมาชิกตั้งแต่เกิดจนตาย การร่วมคิด ร่วมทำของคนในชุมชนท่ามกลางสถานการณ์พิเศษเช่นนี้ไม่่ง่ายนัก เพราะไม่เฉพาะแต่ผู้ประสบภัยเท่านั้น ยังมีพี่เลี้ยงจากองค์กรพัฒนาเอกชนที่มาปฏิบัติสัมพันธ์อยู่ตลอดเวลา ทำให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปัญหาของชุมชนตนเอง โดยมีองค์กรพันธมิตรที่เกาะติดพื้นที่เหล่านี้เป็นพี่เลี้ยง จนเกิดการเรียนรู้และเห็นความจำเป็นในการกำหนดแผนพัฒนาชุมชนตนเอง มิฉะนั้นชุมชนก็คงทำตามแผนโครงการของหน่วยงานภายนอก ก็จะทำให้ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ รวมถึงไม่เกิดความเป็นเจ้าของที่จะต้องรวมตัวกันเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาชุมชนของตนเอง

การมีผู้นำในชุมชนที่มองการณ์ไกล เสียสละ มีใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่ปลีกแยกตัวออกไปจัดการเฉพาะแต่ปัญหาของตนเองและพวกพ้อง ทั้งๆที่ในภาวะวิกฤติเช่นนี้ทุกคนต่างก็เสียหายไม่ต่างกัน ยอมเสียโอกาสการได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกที่ผู้นำบางคนสามารถแสวงหาโอกาสได้มากกว่าคนอื่นๆ แต่กลุ่มแกนนำของแต่ละกลุ่มกลับทุ่มเทเพื่อชุมชนส่วนรวมและกลุ่มผู้ที่ย้อโอกาสว่า ดังเช่นโครงการสร้างชุมชนของคนไร้บ้านที่ออกมาเป็นบ้านที่มั่นคงในสภาพแวดล้อมที่ดีกว่าเดิม รวมถึงการออกไปช่วยเหลือเอื้อเฟื้อ ตั้งแต่การแบ่งปันของบริจาค จนกระทั่งอาสาเป็นหน่วยประสานของเครือข่ายผู้ประสบภัย 6 จังหวัดอันดามัน คอยติดตามการแก้ปัญหาสาธารณสุขของเพื่อนพ้องน้องพี่ผู้ประสบภัยทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเรื่องที่ดิน เรื่องของชนกลุ่มน้อยที่เป็นคนชายขอบในชุมชน ทั้งชาวมอแกน ไทยพลัดถิ่นจนถึงแรงงานพม่า และพี่น้องผู้ประสบภัยพิบัติในพื้นที่อื่นๆ เช่น การไปช่วยเหลือพี่น้อง 3 จังหวัดภาคใต้ อุทกภัยที่อุตรดิตถ์ รวมถึงพื้นที่อื่นๆ ด้วยความเข้าใจถึงความสูญเสียอย่างกะทันหันทั้งญาติพี่น้อง ที่อยู่อาศัยและสิ่งของด้วยประสบการณ์เดียวกัน

1.2 ความเป็นปึกแผ่น : ทุนทางสังคมของชุมชน

1.2.1 ชุมชนบ้านน้ำเค็ม

หลังประสบภัยสึนามิชุมชนบ้านน้ำเค็มมีวิถีชุมชนที่ล้อมลูกคลุกคลาน ลองผิดลองถูก เรียนการทำงานในรูปแบบต่างๆ จนมาถึงการร่วมกันคิด ร่วมกันทำ จนเกิดกระบวนการเรียนรู้จนหล่อหลอมให้ชุมชนมีอัตลักษณ์ของตนเองอย่างมั่นคง แม้กระแสจากภายนอกจะส่งผลกระทบต่อทั้งระบบความเชื่อและสภาพวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ชุมชนบ้านน้ำเค็มผ่านการเรียนรู้ในการก่อร่างสร้างกลุ่มและชุมชนขึ้นมาใหม่มีระบบครอบครัวและเครือญาติที่แน่นแฟ้น และมีพื้นฐานการดำรงชีวิตที่สอดคล้องพึ่งพาอาศัยฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ ผ่านความแตกแยกในชุมชนจากการแย่งชิงสิ่งของวัตถุที่หลงใหลมาอย่างรวดเร็วและมากมายจนได้คิด แม้ว่าสภาพชุมชนจะได้รับผลกระทบอย่างหนักจากการประสบภัยสึนามิ เปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่สู่ดำเนินชีวิตแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีกลุ่ม และเครือข่ายที่เข้มแข็งเพราะต่างก็ต้องพึ่งพากันในการฟื้นฟูชุมชน ให้สามารถอยู่ในพื้นที่เดิมได้ การช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอกภายใต้การบริหารจัดการที่ดี การมีผู้นำที่เสียสละ มีความโปร่งใส มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนอย่างเข้มข้นของชาวบ้าน ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ ทำให้ชุมชนบ้านน้ำเค็มสามารถพลิกฟื้นคืนสู่วิถีการพึ่งตนเองอีกครั้งหนึ่งที่มั่นคงกว่าเดิม

รากฐานของทุนทางสังคมบ้านน้ำเค็มเกิดจากกระบวนการเรียนรู้และวัฒนธรรมของชุมชน เป็นรากฐานสำคัญของการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชน กระบวนการเรียนรู้สำคัญคือการเรียนรู้ในกระบวนการมีส่วนร่วม วิถีการดำเนินชีวิตของคนกับธรรมชาติแวดล้อมรอบตัว โดยเฉพาะวิถีชีวิตแบบลูกทะเลที่ชาวบ้านอยู่มาตั้งแต่เกิด ซึ่งคนบ้านน้ำเค็มอยู่ร่วมกับธรรมชาติด้วยความเคารพ เป็นกฎเกณฑ์บรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกันบนฐานการพึ่งพาอาศัยอย่างเอื้ออาทรต่อสรรพสิ่งรอบตัว รูปแบบ

ทุนทางสังคมดั้งเดิมผ่านมิติของความเป็นรูปธรรม เช่น การกราบไหว้แม่ย่านางเรือก่อนจะขออนุญาตออกไปทะเล ตัดไม้มาสร้างบ้านเรือน และความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในเรื่องของการรวมกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การแบ่งปัน การสร้างบ้านเรือนโดยเฉพาะในกลุ่มของคนไร้บ้าน ทุนทางสังคมจึงเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ หรือมนุษย์กับสรรพสิ่งอื่นที่เคารพพึ่งพาอาศัยกัน

ความเป็นปีกแผ่นของชุมชนยังขึ้นอยู่กับชุมชนมีระเบียบกฎเกณฑ์ มีแผนพัฒนาที่มาจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนอย่างแท้จริง เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข บนความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น ทั้งระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ และแผนแม่บทการพัฒนาและฟื้นฟูพื้นที่แบบมีส่วนร่วม เป็น “ธรรมนูญของชุมชน” เป็นกฎ กติกา ของการอยู่ร่วมกันตั้งแต่ในระดับครอบครัว จนถึงในระดับชุมชน เป็นการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน เพื่อความสงบสุข การเกิดประชาสังคม เนื่องจากได้เล็งเห็นผลกระทบเชิงสังคมที่อาจเกิดขึ้นในเชิงลบ หากไม่มีการเตรียมความเข้มแข็งแก่ภาคประชาชน เมื่อทรัพยากรต่างๆ ที่ได้รับการสนับสนุนจากภายนอกหมดไป จึงได้มีการรวมตัวกันของคนในพื้นที่บ้านน้ำเค็มบางส่วนร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชน ในการสร้างชุมชนและประชาคมชาวหมู่บ้านน้ำเค็มที่เข้มแข็ง ต่อมาได้ขยายตัวและมีศักยภาพในการจัดสรรทรัพยากรผ่านกลุ่มเครือข่ายชุมชนเอง อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ชุมชนบ้านน้ำเค็ม ได้เรียนรู้ในกระบวนการพัฒนาทุนทางสังคมทางด้านองค์กรชุมชนมากขึ้น จนภายหลังได้พัฒนาเป็นองค์กรชุมชนรูปแบบนิติบุคคลที่มีความสามารถในการบริหารจัดการทรัพยากรที่ได้รับมาได้ด้วยตนเอง ได้แก่ การจัดตั้งธนาคารชุมชน การจัดตั้งสหกรณ์เพื่อที่อยู่อาศัย การให้สินเชื่อเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาอาชีพ เป็นต้น กลุ่มประชาคมบ้านน้ำเค็ม ภายใต้ชื่อ “ศูนย์ประสานงานผู้ประสบภัยสึนามิ” เป็นสะพานที่เชื่อมประสานคนในชุมชนบ้านน้ำเค็มกับแหล่งเงินทุน และความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาจากภายนอก อีกทั้งยังเชื่อมโยงองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายผู้ประสบภัยสึนามิในพื้นที่อื่นๆ เข้าด้วยกัน เป็นมิติของการทำงานเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาบ้านน้ำเค็มนอกกมลไกรรัฐ ถือเป็นรากฐานของงานพัฒนาภาคประชาชนที่สำคัญ ซึ่งแนวคิดในการพัฒนานี้ของศูนย์ประสานงานผู้ประสบภัยสึนามิ ได้รับการถ่ายทอดแนวคิดมาจากองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ด้านชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่มีปรัชญาว่า “ชุมชนเป็นรากฐานของการพัฒนา” เกิดธนาคารชุมชนบ้านน้ำเค็มนับเป็นการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ของทุนทางสังคมในยุคปัจจุบันซึ่งเป็นปรากฏการณ์ของการรวมตัวกันของกลุ่มคนที่มีความต้องการในวิถีแห่งการพึ่งตนเอง รวมทั้งการจัดสวัสดิการให้กับชาวบ้านในชุมชนตั้งแต่เกิดจนตายโดยชุมชนเอง จากผลกำไรของธนาคารชุมชน

ความเป็นปีกแผ่นของชุมชนบ้านน้ำเค็มภายหลังจากเกิดภัยพิบัติสึนามิมีรากฐานจากทุนทางสังคมที่มีจุดเริ่มต้นจากฐานชีวิตและจิตวิญญาณตามระบบความเชื่อที่จะต้องเป็นตัวของตัวเอง ไม่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของหน่วยงานใด หรือกลุ่มใด ไม่ว่าจะป็นหน่วยงานรัฐหรือเอกชน แต่ชาวบ้านในชุมชนต้องรวมตัวกันเพื่อกำหนดในสิ่งที่ตนเองต้องการ นับเป็นการสร้างพลังอำนาจในตนเองที่สำคัญทั้ง

ในระดับบุคคล กลุ่ม และชุมชน เมื่อชุมชนมีบุคคลที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจในสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น มีความรู้สึกในคุณค่าของตัวเอง มีความเชื่อมั่นว่าเมื่อเรียนรู้และเข้าใจปัญหา ในที่สุดก็จะสามารถแก้ปัญหา นั้นๆ ได้ รวมถึงการเชื่อมโยงวิถีชีวิตของคนในชุมชนกับสรรพสิ่งรอบตัวทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ด้วยกันอย่างเคารพกัน พึ่งพาอาศัย แบ่งปันกันอย่างเอื้ออาทร มีความเคารพใน ธรรมชาติ โดยเฉพาะทะเล และป่าชายเลนที่ชาวบ้านถือว่าเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตให้มีอยู่มีกิน สามารถ ดำรงชีพอยู่ได้ไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้น แม้มีภัยพิบัติแต่เมื่อผ่านไป ทะเล และป่าชายเลนก็กลับมาเป็น ทรัพยากรอันล้ำค่าของชุมชนอีกครั้งหนึ่ง

แม้ว่ารูปแบบทุนทางสังคมในยุคปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่แตกต่างไปจากเดิม ตามสภาพสังคม ความเชื่อ และประสบการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านน้ำเค็มใน ยุคปัจจุบันก็ยังอยู่บนฐานของระบบความเชื่อ ระบบเครือญาติ เพื่อนพ้อง ที่มีความเหนียวแน่นผูกพัน และพื้นฐานการดำรงชีวิตดั้งเดิมที่มีความเชื่อในเรื่องความสงบ เรียบง่ายโดยการอยู่กินร่วมกับทะเล และ ป่าชายเลน ซึ่งเป็นฐานธรรมชาติอย่างพึ่งตนเอง

ชุมชนบ้านน้ำเค็มมีทุนทางสังคมที่โดดเด่น ทำให้การฟื้นฟูชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้สามารถแบ่งทุนทางสังคม ได้ดังนี้

1) ทุนมนุษย์ ประกอบด้วย คนในชุมชน ทั้งที่เป็นเครือญาติและเพื่อนพ้องร่วมชะตา กรรมประสพภัยสืนามีร่วมกัน เรียนรู้ฝากความทุกข์ยากมาด้วยกัน สถานการณ์ทำให้เกิดผู้รู้หรือผู้มีภูมิ ปัญญา มีความสามารถในการประสานงาน จำนวนหลายท่าน สืบเนื่องจากชุมชนบ้านน้ำเค็มเป็นชุมชนที่มี กลุ่มคนที่อพยพมาอยู่ส่วนใหญ่เป็นคนภาคใต้เหมือนกัน แม้จะคนละจังหวัดแต่ก็ใช้ภาษาพูดเดียวกัน ทำให้มีความเหนียวแน่นของความเป็นเครือญาติ สามารถพลิกสถานการณ์ที่เลวร้ายให้เป็นโอกาสในการ เรียนรู้เพื่อพัฒนาต่อยอดทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นในชุมชน ประกอบกับเป็นชุมชนที่อยู่บนฐานของ ทรัพยากรธรรมชาติคือทะเลอันดามัน และพื้นที่ป่าชายเลนที่ไม่อาจประเมินค่าได้ ซึ่งเป็นทั้งแหล่งที่อยู่ อาศัยและแหล่งทำมาหากินของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านน้ำเค็มมีกระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของ ชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี และประสบการณ์ของตนเอง มีผลให้เกิดผู้รู้ ผู้มีภูมิ ปัญญา เป็นผู้นำในชุมชนมากมายหลายท่าน เช่น ไมตรี จงไกรจักร์ ประยูร จงไกรจักร วิรัตน์ นนทอง จำนง จิตนิรัตน์ เกรียงไกร ทองนิยม ลุงสวน และผู้นำจากหน่วยงานภายนอก โดยเฉพาะองค์กรพัฒนา เอกชนที่เข้ามาช่วยให้ช่วยให้ชาวบ้านได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดย บุคคลเหล่านี้นับเป็นผู้นำสำคัญของชุมชนในการกระตุ้นส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ของบ้าน น้ำเค็มเป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของชุมชน โดยมีการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้และเป็น “ทุนมนุษย์” ที่

มีคุณภาพของชุมชนบ้านน้ำเค็มต่อไป ซึ่งนับเป็นทุนที่มีค่ายิ่งกว่าสิ่งใด หากชุมชนมีคนที่เป็นทุนทางสังคมที่มีคุณภาพ แม้จะเกิดอะไรขึ้นคนเหล่านี้ก็จะสามารถนำพาชุมชนให้รอดพ้นไปได้

2) ทุนทางสถาบัน ในชุมชนบ้านน้ำเค็มมีกลุ่มและเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนทำให้เกิดการสร้างและพัฒนาองค์กรของชุมชน เช่น กลุ่มสภากาแฟ ที่มีการแลกเปลี่ยนกันอย่างเข้มข้น ต่อมาเปลี่ยนเป็นศูนย์ประสานงานชุมชน เกิดธนาคารชุมชน จัดให้มีการออมทรัพย์ การจัดสวัสดิการอย่างครอบคลุมทั้งพื้นที่และเนื้อหา สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เนื่องจากเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างแท้จริง จนเกิดการขยายเครือข่ายกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนไปยังต่างหมู่บ้าน ตำบล และอำเภออื่นๆ ในจังหวัดพังงา รวมทั้งเครือข่ายผู้ประสพภัยสึนามิในพื้นที่ 6 จังหวัด

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิต เพื่อการดำรงอยู่และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวม เช่น มีการหาทางออกในด้านที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นปัญหาที่เฉพาะหน้าและเร่งด่วนของชุมชน โดยมีการตั้งเป็นกลุ่มต่างๆเพื่อประสานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจากภายนอกที่ให้ความช่วยเหลือ โดยมีการกำหนดความต้องการของชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านได้มีบ้านที่จะต้องอยู่อาศัยในระยะยาว ชั่วลูกชั่วหลาน มิใช่การปลูกบ้านตามที่ต้องการโดยไม่ได้มีการถามความต้องการของผู้ที่อยู่ ทำให้ชุมชนบ้านน้ำเค็มในปัจจุบันมีบ้านที่เป็นบ้านของผู้อยู่อาศัยจริงๆ ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของชุมชน รวมถึงการช่วยเหลือ พื้นฟูในการทำประมง โดยการต่อเรือใหม่ ช่วยกันหาวัสดุอุปกรณ์ในการทำประมงที่ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ในทะเล และป่าชายเลน ทำให้ชาวบ้านมีอาหาร มีผลผลิตจากการทำประมงซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมและถนัดมีกิน มีอยู่ มีขาย และยังเป็นการเกื้อกูลต่อธรรมชาติและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสถาบันต่างๆในชุมชนและนอกชุมชน การร่วมกันต่อสู้กับนายทุนที่เข้ามาจัดสรรที่ดินใหม่เพื่อเป็นเจ้าของที่ดิน โดยแลกกับเงินเล็กน้อยเพื่อขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ หรือกรณีการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน สถานีอนามัย อบต.หรือ อปพร.และโรงเรียนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การเตรียมความพร้อมเรื่องภัยพิบัติ โดยเฉพาะการซ้อมอพยพหลบภัย นับตั้งแต่เกิดเหตุการณ์สึนามิชุมชนบ้านน้ำเค็มยังคงซ้อมทุกปีๆละ 2 ครั้ง ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัว ชุมชน สถานีอนามัย อบต.และโรงเรียน เป็นต้น

3) ทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม ภัยพิบัติสึนามิเป็นตัวเร่งให้ชุมชนบ้านน้ำเค็มที่เคยใช้ชีวิตแบบต่างคนต่างอยู่มาเป็นการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การลองผิดลองถูก การต่อสู้มาด้วยกันอย่างไม่ทอดยจนสามารถรวมกลุ่มคิดแก้ปัญหาและพัฒนาจนสามารถกำหนดวิถีการดำเนินชีวิตและการพัฒนาตนเองได้ จนชุมชนบ้านน้ำเค็มมีแบบแม่บทการพัฒนาชุมชนที่จัดทำโดยชาวบ้านน้ำเค็มเอง มีกระบวนการเรียนรู้จากสภากาแฟที่เกิดขึ้นในช่วงแรก จนกลายเป็นศูนย์ประสานงานข้อมูลบ้านน้ำเค็มที่เข้มแข็ง เป็นแหล่งสะสมภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สำคัญของชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้

ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สมาชิกในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขและแสวงหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ทำให้สมาชิกของชุมชนบ้านน้ำเต้ามีการดำเนินชีวิตอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีการช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน มีความมุ่งมั่นและมีเป้าหมายในการทำงานเพื่อส่วนรวม บนพื้นฐานความคิดของการมีส่วนร่วมหากชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นในภาพรวม นั่นก็หมายถึงบุคคลในชุมชนก็มีชีวิตที่ดีขึ้นเช่นเดียวกัน รวมถึงมีการใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรม ประเพณีของชุมชนเป็นแนวทางในการกำหนดการดำเนินชีวิตของสมาชิกในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างเรียบง่ายไม่ฟุ้งเฟ้อตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

1.2.2 บ้านในไร่ การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานของชุมชนบ้านในไร่ที่มีความสำคัญมากก็คือ เครือข่ายการทำงาน หรือการช่วยเหลือกันระหว่างเครือข่ายชุมชนสีนามิ ประสบการณ์จากการทำงานเพื่อแก้ปัญหาในชุมชน และการทำงานร่วมกับเครือข่ายทำให้ชุมชนบ้านในไร่มีความเข้มแข็งขึ้น มีการประสานความร่วมมือ และสร้างกลไกการแก้ไขปัญหาอย่างได้ผล แต่ก็ยังต้องพึ่งองค์ภายนอกที่ให้ความช่วยเหลืออยู่ทั้งในด้านการวางแผน การคิดกิจกรรม การให้ความช่วยเหลือ รวมถึงจังหวะก้าวในการทำงาน อย่างไรก็ตามการวางแผนงาน ชุมชนบ้านในไร่ได้มีการส่งตัวแทนเพื่อร่วมกันคิด แต่ในบางครั้งที่ต้องการความคิดเห็นจากคนส่วนใหญ่ในชุมชน ก็จัดให้มีการประชุมชาวบ้าน โดยภาพรวมชุมชนบ้านในไร่เกิดระบบการเรียนรู้ในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ภายใต้การทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้ามาเปิดพื้นที่การทำงานในขณะนั้น เช่นมูลนิธิศุภนิพนิต ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เข้ามาตอนเกิด สีนามิ และมีแผนในการทำงานต่อกับเด็กในด้านการส่งเสริมการศึกษา และสวัสดิการครอบครัวและชุมชน รวมถึงหน่วยเฉพาะกิจสตรีนคร และเครือข่ายความร่วมมือฟื้นฟูชุมชนชายฝั่งอันดามัน นั่นหมายความว่าชุมชนจะพัฒนาไปในทิศทางภายใต้วัตถุประสงค์ของโครงการต่างๆ ที่ถูกกำหนดมาจากเจ้าของเงินสนับสนุน อย่างไรก็ตามชาวบ้านต่างก็ทราบดีว่า ในที่สุดหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือเหล่านี้ก็จะต้องถอนตัวไปเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมตามที่เจ้าหน้าที่ได้แจ้งกับชุมชนไว้เพื่อไปช่วยเหลือพื้นที่อื่นที่จำเป็นมากกว่าต่อไป

อย่างไรก็ดีการรวมตัวเพื่อทำกิจกรรม หรือแลกเปลี่ยนกันก็ขยายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ ทั้งกลุ่มที่รวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนเคล็ดลับชีวิตในปัญหาที่ประสบด้วยกัน ทั้งเรื่องอนาคตของชีวิตลูกหลาน และครอบครัวรวมทั้งอาชีพและปากท้องที่ต้องกินอยู่ทุกวัน โดยตอนแรกได้รับความสนับสนุนจากองค์กรมูลนิธิที่ดูแลเรื่องเด็กและเยาวชน ทั้งนี้เป็นเพราะมูลนิธิ ซึ่งเป็นองค์กรภายนอกเห็นว่าเด็กและเยาวชนจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี นั้นจะต้องมีครอบครัวที่ดี มีความอบอุ่นพอสมควร มีอาชีพที่พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในครอบครัว การแลกเปลี่ยนทำให้ชาวบ้านมีความมั่นใจ มองเห็นทางออกของปัญหา รู้สึกถึงความมีพลังอำนาจในตนเองที่เกิดจากการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ มีความรู้สึกมั่นคงมากขึ้น ทำให้วัฒนธรรมความเป็นอยู่และความเข้มแข็งของชุมชนเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว

ที่ผ่านมาชาวบ้านในชุมชนบ้านในไร่ไม่ค่อยมีการรวมตัวกัน ต่างคนต่างก็ทำงาน อาชีพ ทำหน้าที่ของตนเอง ไม่เห็นประโยชน์ของการรวมกลุ่ม ต่างก็เห็นประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องเป็นหลัก ขาดสวัสดิการและการเอาใจใส่ดูแลสมาชิกในชุมชน ต่างคนต่างอยู่ จนเมื่อเกิดภัยพิบัติสึนามิ และมีหน่วยงานภายนอกให้การสนับสนุน ชาวบ้านจึงเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อช่วยกันมากขึ้น ปัจจุบันชาวบ้านมีการพัฒนาแผนชุมชนของตนเองเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มีการวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และแนวทางแก้ไข การกำหนดอัตลักษณ์ชุมชนและการพัฒนาอาชีพ รวมถึงโครงการและกิจกรรมในชุมชน

นอกจากนี้ความสัมพันธ์กันฉันญาติพี่น้อง การนับถือศาสนาอิสลามซึ่งมีคำสอนและหลักปฏิบัติให้ยึดถืออย่างเคร่งครัดรวมถึงในชุมชนที่มีผู้เฒ่าผู้แก่ หรือผู้ใหญ่ในชุมชนเป็นผู้ไกล่เกลี่ยทำให้เกิดการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ รวมทั้งหน่วยงานจากภายนอกที่ให้ความช่วยเหลือ เป็นพันธมิตรที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันที่ได้แก่ มูลนิธิสุกนิมิต มูลนิธิดวงประทีป เครือข่ายความร่วมมือฟื้นฟูชุมชนชายฝั่ง อันดามัน สหทัยมูลนิธิ มูลนิธิเด็ก เครือข่ายสลัม 4 ภาค และมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย เป็นต้น การสนับสนุนของหน่วยงานภายนอกนับเป็นทุนทางสังคมที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะการสนับสนุนให้ชาวบ้าน ร่วมกันฟื้นฟูชีวิตชุมชนของตนเอง โดยมุ่งให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการคิด วางแผนและลงมือทำ โดยพิจารณาจากความต้องการที่แท้จริงของชุมชนเองภายใต้บริบทของชุมชน

การทำงานรวมกลุ่มกันเป็นเครือข่ายนับเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ เป็นตัวขับเคลื่อนการฟื้นฟูชุมชน และเมื่อเป็นระบบเป็นเครือข่ายที่ลงตัว การประสานงานเพื่อแบ่งปันความช่วยเหลือที่จำเป็น มีการจัดสรรข้าวของที่มีอยู่ในคลังของชุมชนออกไปแบ่งปันแก่ชุมชนต่าง ๆ พร้อมกับการจัดหน่วยหมุนเวียนออกไปช่วยซ่อมสร้างบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง ต่าง ๆ เช่น บ้านน้ำเค็ม ทุ่งหว้า ทับตะวัน ในไร่ แล้วค่อย ๆ เกิดระบบการประสานจัดการในพื้นที่เป็นผู้ประสานจังหวัดเพื่อประสานกับชุมชนในเครือข่าย มีการประชุมสม่ำเสมอทุก 3 เดือน สมาชิกในเครือข่ายมีการร่วมทุกข์ร่วมสุขกันได้มาก สามารถจัดประเด็นปัญหาซึ่งเป็นปัญหาร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะปัญหาด้านที่ดินป่าชายเลน และที่อยู่อาศัย

นอกจากนี้ทั้งชุมชนบ้านในไร่และบ้านน้ำเค็มมีประสบการณ์ร่วมกันที่สำคัญ คือ เครือข่ายฟื้นฟูพื้นที่ประสบภัยอันดามัน ซึ่งเป็นเครือข่ายชาวบ้านที่รวมตัวกัน 6 จังหวัด เป็นการช่วยเหลือกันที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมเป็นอย่างมาก เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยชุมชนบ้านในไร่ซึ่งเป็นชุมชนเล็กๆ ห่างไกล ในขณะที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มเป็นชุมชนขนาดใหญ่ อยู่ใกล้เขาหลัก ซึ่งเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่โด่งดัง เป็นที่รู้จักทั่วโลก ในขณะที่เดียวกันก็เป็นชุมชนที่ติดทะเลอันดามันที่ถูกคลื่นยักษ์สึนามิ กวาดบ้านเรือนไปเกือบทั้งหมด จึงทำให้ความช่วยเหลือหลังไหลมาที่ชุมชนบ้านน้ำเค็มเป็นจำนวนมากก่อน ทำให้ชุมชนบ้านน้ำเค็มได้บทเรียน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นชุมชนที่มีผู้นำที่เข้มแข็ง บ้านในไร่จึงได้รับบทเรียนจากการแลกเปลี่ยน การทำงานร่วมกันในเครือข่าย

แม้ชุมชนบ้านน้ำเค็มและบ้านโนไไร่ จะมีขนาดที่แตกต่างกันมาก แต่ความเป็นมาของ หมู่บ้านโดยการอพยพมาจากจังหวัดอื่นในภาคใต้เพื่อมาประกอบอาชีพทำแร่ดีบุกในยุคต้นๆ นั้นมีความ คล้ายคลึงกัน และด้วยภัยพิบัติสึนามิที่เกิดขึ้นจนยากที่จะทำใจได้จากการสูญเสีย อย่างหาที่เปรียบไม่ได้ อีกในชีวิตของคนในชุมชนที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามชุมชนบ้านโนไไร่มีทุนทางสังคมที่โดดเด่น ทำให้การ ฟื้นฟูชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้สามารถแบ่งทุนทางสังคม ได้ดังนี้

1. ทุนมนุษย์ บ้านโนไไร่มีทุนมนุษย์ที่มีลักษณะเป็นกลุ่มเครือญาติเช่นเดียวกับบ้านน้ำเค็ม และนับถือศาสนาอิสลามซึ่งเป็นศาสนาที่มีคำสอนและแนวปฏิบัติตามคำสอนของศาสนาอย่างเคร่งครัด เกิดการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาและเรียนรู้ร่วมกัน สถานการณ์ที่เป็นภาวะวิกฤตทำให้เกิดผู้นำที่เป็นผู้รู้และ มีภูมิปัญญา เสียสละ มีความสามารถในการประสานงานกับสมาชิกในชุมชนได้ และมีความเหนียวแน่น ของความเป็นเครือญาติ และที่สำคัญการประสพภัยสึนามิ นับเป็นประสบการณ์ร่วมของกลุ่มคนใน หมู่บ้าน แม้เป็นประสบการณ์ที่เลวร้ายสร้างความสูญเสียอย่างมหาศาล แต่ประสบการณ์ครั้งนั้นก็ สามารถพลิกให้เป็นโอกาสในการเรียนรู้เพื่อสร้างทุนทางสังคมให้เกิดขึ้นได้เช่นเดียวกับชุมชนบ้านน้ำเค็ม ประกอบกับเป็นชุมชนที่อยู่บนฐานของทรัพยากรธรรมชาติคือทะเลอันดามัน และพื้นที่ป่าชายเลนที่ไม่ อาจประเมินค่าได้ ซึ่งเป็นทั้งแหล่งที่อยู่อาศัยและแหล่งทำมาหากินของชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านมี กระบวนการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ วัฒนธรรมประเพณี และ ประสบการณ์ของตนเอง รวมถึงการมีพี่เลี้ยงโดยองค์กรพัฒนาเอกชน ที่เข้ามาช่วยให้ช่วยให้ชาวบ้านได้ เกิดกระบวนการเรียนรู้ และสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด โดยบุคคลเหล่านี้นับเป็นผู้นำสำคัญของชุมชน ในการกระตุ้นส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ของบ้านโนไไร่เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของชุมชน โดย มีการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่หล่อเลี้ยงชีวิตชุมชน ให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ และเป็น “ทุนมนุษย์” ที่มีคุณภาพของชุมชนต่อไป ซึ่งนับเป็นทุนที่มีค่ายิ่งกว่าสิ่งใด ด้วยความเชื่อว่าหาก ชุมชนมีคนที่เป็นทุนทางสังคมที่มีคุณภาพ แม้จะเกิดอะไรขึ้นคนเหล่านี้ก็จะสามารถนำพาชุมชนให้รอด พ้นไปได้ จากตัวอย่างการเกิดภัยพิบัติสึนามิ เห็นได้ว่าชุมชนสามารถพัฒนาสู่การพึ่งตนเองได้ดีกว่าก่อน ประสบภัย ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเป็นเครือข่ายเรียนรู้ร่วมกับชุมชนบ้านน้ำเค็ม แม้ที่ผ่านมาชุมชนบ้านโนไไร่ จะมีลักษณะการอยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่ได้สนใจในประเด็นร่วมกันในชุมชนอย่างจริงจัง จนเมื่อเกิดภัย พิบัติสึนามิ หากมองในอีกแง่หนึ่งภัยพิบัติสึนามิจึงเป็นเสมือนตัวเร่งการฟื้นฟูทุนทางสังคมในด้านทุน มนุษย์เพื่อการพัฒนาชุมชนที่สำคัญ นับเป็นการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์ของ ชุมชนบ้านโนไไร่

2. ทุนทางสถาบัน การเกิดกลุ่มและเครือข่าย เป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้เกิดการสร้างและพัฒนาองค์กรของชุมชน เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มผ้าบาติก ที่มีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันอย่างเข้มข้นจากคนในชุมชนและนักพัฒนาจากภายนอกและเครือข่ายชุมชนประสพ ภัยสึนามิ มีการจัดสวัสดิการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เนื่องจากเน้นการมีส่วนร่วมของ

ชุมชนอย่างแท้จริง จนเกิดการขยายเครือข่ายกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนไปยังต่างหมู่บ้าน ตำบล และอำเภออื่นๆ ในจังหวัดพังงา รวมทั้งเครือข่ายผู้ประสพภัยสึนามิในพื้นที่ 6 จังหวัด โดยเฉพาะบ้านในไร่กับบ้านน้ำเค็มต่างก็ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของตนเอง

นอกจากนี้การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบัน ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเพื่อการดำรงอยู่และแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ในลักษณะองค์รวม มีการหาทางออกแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกันไม่ว่าจะเป็นปัญหาในด้านที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นปัญหาที่เฉพาะหน้าและเร่งด่วนของชุมชน โดยมีการตั้งเป็นกลุ่มต่างๆ เพื่อประสานกับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนจากภายนอกที่ให้ความช่วยเหลือ โดยมีการกำหนดความต้องการของชุมชนเพื่อให้ชาวบ้านได้เป็นเจ้าของโครงการในชุมชนอย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องซ่อมแซมบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ฟื้นฟูในการทำประมง โดยการต่อเรือใหม่พร้อมหาวัสดุอุปกรณ์ในการทำประมงที่ไม่ทำลายระบบนิเวศในทะเล และป่าชายเลน ทำให้ชาวบ้านมีอาหาร มีผลผลิตจากการทำประมงซึ่งเป็นอาชีพดั้งเดิมและถนัดมีกิน มีอยู่ มีขาย และยังเป็นการเกื้อกูลต่อธรรมชาติและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสถาบันต่างๆ ในชุมชนและนอกชุมชน การจัดตั้งกลุ่มอาชีพ โคนเฉพาะกลุ่มบาคิกของผู้หญิงในชุมชนบ้านในไร่ และการฟื้นฟูกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ที่ส่วนใหญ่บริหารจัดการโดยผู้หญิงทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้ผู้หญิงมุสลิมในชุมชนบ้านในไร่มีบทบาทน้อยมาก จนปัจจุบันผู้หญิงสามารถบริหารจัดการกิจกรรมการรวมกลุ่มตามที่ตนเองสนใจได้สำเร็จ หรือกรณีการเรียนรู้เพื่อเตรียมความพร้อมเรื่องภัยพิบัติ โดยเฉพาะการซ้อมอพยพหลบภัย ทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันครอบครัว ชุมชน อบต. และ โรงเรียน อันจะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

3. ทูตทางปัญญาและวัฒนธรรม การเกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนบ้านในไร่ ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่ตอบสนองต่อความอยู่รอดและแก้ไขปัญหาของชุมชนทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ครอบครัวและส่วนรวม เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สมาชิกในชุมชนจะต้องมีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ไขและแสวงหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชนของตน ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าว ทำให้สมาชิกของชุมชนบ้านในไร่มีการดำเนินชีวิตอย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีการช่วยเหลือกัน เอื้ออาทร สร้างความมีจิตสำนึกสาธารณะหรือเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเป็นกลไกเพื่อการควบคุมแบบแผนพฤติกรรมของคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างเรียบง่ายตามวิถีชีวิตของคนทะเลที่ไม่มีวันอยู่ได้หากปราศจากทะเล

2. แนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ในชุมชนประสพภัยพิบัติสึนามิ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง

การศึกษาแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยเฉพาะในชุมชนที่แตกสลายเพราะภัยพิบัติธรรมชาติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง โดยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ชุมชนละ 1 กลุ่ม ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้เสนอแนวทางในการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนประสพภัยพิบัติสึนามิ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง 17 แนวทาง ทั้งนี้สมาชิกกลุ่มได้เสนอแนวทางการ

พัฒนาทุนทางสังคมที่เป็นทุนมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากเห็นว่าหากคนในชุมชนมีคุณภาพ สามารถเรียนรู้ และรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง ก็จะสามารถปรับตัวรับกับสถานการณ์ต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในชุมชน ไม่ว่าจะรุนแรงแค่ไหน ชุมชนก็จะสามารถเรียนรู้และสามารถจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นร่วมกัน โดยมีสมาชิกในชุมชนเป็นตัวหลักในการขับเคลื่อนการพัฒนาเอง ดังนี้

2.1 ปรับกระบวนการเรียนรู้ให้สมาชิกในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน

ชุมชนที่จะพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานต้องให้ความสำคัญในการปรับกระบวนการเรียนรู้ให้สมาชิกในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน ให้มีความสนใจและมีทักษะในการอ่าน คิด เขียน และแสดงความคิดเห็น รู้จักคิดวิเคราะห์บนหลักของเหตุผลทั้งในส่วนที่เป็นของไทยและสากล รักที่จะเรียนรู้ตลอดชีวิต เพื่อให้มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล สามารถรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยการสอดแทรกกิจกรรมการเรียนรู้ในทุกระดับอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มตั้งแต่วัยอนุบาลเพื่อปลูกฝังความตระหนัก ความซื่อซึ้งและห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นและช่วยกันรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม

2.2 พัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ

ชุมชนต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพ เพื่อให้สามารถมีรายได้เลี้ยงตนเองและครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเสริมสร้างจิตวิญญาณในการเป็นผู้ประกอบการด้วยตนเอง โดยสนับสนุนให้มีที่ปรึกษา หรือศูนย์ให้ความรู้ บ่มเพาะผู้ประกอบการ ให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิค วิชาการ และแหล่งเงินทุน รวมทั้งการสร้างจิตสำนึกในการรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม และหลีกเลี่ยงการทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง

2.3 สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัว

ชุมชนต้องสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อความเข้มแข็งให้สถาบันครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นการเสริมสร้างทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อรายได้ที่ยั่งยืน มีพฤติกรรมบริโภคและพฤติกรรมออมที่เหมาะสม เพื่อสร้างหลักประกันในอนาคตให้ครอบครัวและลูกหลาน รวมทั้งเตรียมพร้อมให้สมาชิกในครอบครัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุอย่างมั่นคง

2.4 สร้างเครือข่ายชุมชนในการดูแลและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนต้องร่วมกันส่งเสริมและสนับสนุนการรวมตัวของสมาชิกในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการดูแล จัดสรรและสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน รวมทั้งกำหนดกติกาและมาตรการส่งเสริมสนับสนุนให้ภาคธุรกิจเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติ

2.5 ลดพฤติกรรมที่ไร้ระเบียบวินัย การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สมาชิกในชุมชนต้องร่วมกันลดพฤติกรรมที่ไร้ระเบียบวินัย การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เอาเปรียบสังคม โดยมีการณรงค์ในชุมชนอย่างต่อเนื่องให้เห็นถึง

พียงัยและผลกระทบต่อความสงบสุขของชุมชน และจะส่งผลถึงครอบครัวตัวเองในที่สุด และเป็นการเพิ่มต้นทุนต่อสังคม

2.6 สนับสนุนสมาชิกในชุมชน มีทักษะในการทำงานและดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่

เพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรู้เท่าทัน ชุมชนต้องสนับสนุนให้เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่วัยทำงานในชุมชน มีทักษะในการทำงานและดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่อย่างเหมาะสม รู้จักการทำงานเป็นทีม มีความรักและผูกพันกับชุมชน ภูมิใจกับงานที่ทำ และมีจิตสำนึกถึงหน้าที่และความรับผิดชอบต่อชุมชน สังคม มีจิตสาธารณะ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.7 สร้างค่านิยมในการปกป้อง คุ้มครอง และเชิดชูยกย่องคนดี มีคุณธรรม

ชุมชนต้องสร้างค่านิยมในการร่วมกันปกป้อง คุ้มครอง และเชิดชูยกย่องคนดี มีคุณธรรม มีจิตสำนึกสาธารณะ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ได้แก่ การใช้ การอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการรักษาสิ่งแวดล้อม โดยอาจจะจัดเป็นรางวัลประกาศในวันรำลึกสินามิซึ่งชุมชนจัดเป็นประจำทุกปี

2.8 พัฒนาระบบฐานข้อมูลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภท

การพัฒนาระบบฐานข้อมูลบุคลากรที่เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนทุกประเภทโดยจัดทำเป็นทำเนียบ จำแนกเป็นรายสาขา/ด้านต่างๆ เพื่อเป็นฐานข้อมูลทางด้านทุนทางสังคมของชุมชน ควบคู่กับการสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่าย และการเชื่อมโยงกับความต้องการในท้องถิ่น

2.9 เร่งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงามอย่างจริงจัง

ชุมชนต้องเร่งฟื้นฟูวัฒนธรรมที่ดีงาม เช่น ความเมตตา กรุณา เอื้ออาทร ความกตัญญู รู้คุณค่าอ่อนน้อมถ่อมตน มีความรัก และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความอบอุ่นแก่ครอบครัว ชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งด้านชีวิตวัฒนธรรมและศิลปวัฒนธรรม โดยผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสม เพื่อใช้ในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของคนในชุมชนอย่างเป็นมิตรกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

2.10 รู้จักเลือกใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่มาเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา

ชุมชนต้องหันมาสร้างค่านิยมให้สนับสนุนผู้นำท้องถิ่น ครูอาจารย์ ผู้นำศาสนา และสมาชิกชุมชน ให้มีความรู้ความเข้าใจ รู้จักเลือกใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่มาเป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหา และยกระดับคุณภาพชีวิต รวมทั้งการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ชุมชนน่าอยู่ ควบคู่กับการผสมผสานเทคโนโลยีใหม่ๆ เข้ากับทุนทางสังคมที่มีอยู่

2.11 ผู้นำต้องเข้าใจแก่นแท้ของศาสนาและวัฒนธรรม

ในชุมชนต้องมุ่งการพัฒนาครู/อาจารย์และบุคลากรในวงการศาสนา หรือผู้นำให้มีความรู้ความเข้าใจในแก่นแท้ของศาสนาและวัฒนธรรมทั้งระดับชาติและระดับพื้นที่ ควบคู่กับการพัฒนาทักษะในการเผยแพร่ให้เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย และการสนับสนุนบุคลากรที่มีความรู้

ความสามารถเป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้มีโอกาสเผยแพร่ความรู้และประสบการณ์สู่กลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนให้มากขึ้น

2.12 ปลุกจิตสำนึกคนในชุมชนและกระตุ้นให้มีการเคลื่อนไหวสังคมด้วยปัญญา

การใช้บุคลากรที่มีความสามารถ หรือเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการยอมรับทั้งในชุมชน และในพื้นที่ใกล้เคียง เป็นแบบอย่าง เช่น ผู้นำในแต่ละสาขาอาชีพที่มีคุณธรรม และประสบผลสำเร็จในการประกอบอาชีพ/ดำรงชีวิต รวมถึง พระ/บุคลากรในวงการศาสนา และวัฒนธรรม ที่มีทักษะในการดึงดูคใจคน ตลอดจนวัยรุ่นที่มีพฤติกรรมน่ายกย่อง มาเป็นแบบอย่าง เพื่อปลุกจิตสำนึกคนในชุมชนให้มีสัญชาตญาณใฝ่ดีและกระตุ้นให้มีการเคลื่อนไหวสังคมด้วยปัญญา

2.13 ตระหนักถึงคุณค่าของการกินอยู่แบบพอเพียงตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง

การลดพฤติกรรมฟุ้งเฟ้อ-ฟุ่มเฟือย ตกเป็นทาสวัตถุนิยมและเทคโนโลยี โดยหาแนวทางที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย โดยเน้นให้ตระหนักถึงคุณค่าของการประหยัด การอดออม การกินอยู่แบบพอเพียงตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อตนเองและครอบครัวในอนาคต รวมทั้งโทษภัยของการฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย และไม่ยกย่องผู้มีอำนาจ มีเงิน ที่ปราศจากคุณธรรม

2.14 สร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชน เพื่อเป็นโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคม

การสร้างความร่วมมือจากภาคส่วนต่างๆ อย่างเป็นเครือข่าย โดยให้ความสำคัญกับการส่งเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรชุมชนในการจัดสวัสดิการสังคม โดยเน้นการใช้ทุนที่มีอยู่ของชุมชน รวมถึงสร้างความเข้มแข็งให้ครอบครัวและชุมชนในการทำหน้าที่เป็นโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ

2.15 จัดทำแผนสวัสดิการชุมชนไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาชุมชน

การส่งเสริมให้ชุมชนมีการจัดทำแผนสวัสดิการชุมชนไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาชุมชน เพื่อให้มีข้อมูลพื้นฐานในการปฏิบัติที่ชัดเจน รวมทั้งเสริมสร้างศักยภาพในกระบวนการทำวิจัยให้แก่ผู้นำและชาวบ้านในชุมชนในกระบวนการจัดทำแผนพัฒนาแบบมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์และฟื้นฟู ดิน น้ำ และป่า

2.16 สนับสนุนให้มีศูนย์ประสานการจัดโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคมในชุมชน

ชุมชนต้องให้ความสำคัญกับการสนับสนุนบทบาทองค์กรพัฒนาเอกชน ประชาสังคม ภาคธุรกิจ และอาสาสมัครในการเข้ามาบทบาทมากขึ้น โดยเฉพาะการสนับสนุนให้ อบต. หรือเทศบาล หรือองค์กรชุมชนที่มีศักยภาพ มีความพร้อมและความตั้งใจทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานการจัดโครงข่ายการคุ้มครองทางสังคมในชุมชนอย่างบูรณาการ เชื่อมโยงการทำงานของหน่วยงานต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้รับบริการเบ็ดเสร็จในรูปแบบ One Stop Service

2.17 ส่งเสริมความเสมอภาคผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน

มีความจริงใจในการส่งเสริมความเสมอภาคผู้หญิงและผู้ชายในชุมชน ส่งเสริมให้ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน สิทธิของผู้หญิงหรือสิทธิของผู้ชายก็คือสิทธิมนุษยชนเช่นเดียวกัน มนุษย์ทุกคนย่อมมีสิทธิเท่าเทียมกัน ไม่เลือกปฏิบัติเพราะเพศ เพื่อให้ผู้หญิงซึ่งมีจำนวนอย่างน้อยครึ่งหนึ่งได้มีโอกาสทำงานในชุมชน และมีบทบาทในการสร้างทุนทางสังคมเช่นเดียวกับผู้ชาย เพราะต่างก็เป็นเจ้าของชุมชนเช่นเดียวกัน

3. ปัจจัยเงื่อนไขที่สำคัญในการก่อให้เกิดการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน

จากการศึกษาการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานนั้น ชุมชนบ้านน้ำเค็มและชุมชนบ้านในไร่มีองค์ประกอบที่สำคัญในชุมชนดังนี้

3.1 ผู้นำชุมชน ทั้งชุมชนบ้านน้ำเค็มและบ้านในไร่เป็นชุมชนที่มีลักษณะเด่นที่เห็นได้ชัด คือเป็นชุมชนที่มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง โดยมีผู้นำที่โดดเด่น เช่นที่บ้านน้ำเค็มมี ไมตรี จงไกรจักร ซึ่งเดิมเป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ปัจจุบันเป็นผู้นำชุมชนที่มีความมุ่งมั่นในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนอย่างจริงจัง ประยูร จงไกรจักร วิรัตน์ นนทอง เสฐียร เพชรเกลี้ยง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันดำรงตำแหน่งกำนันตำบลบางม่วงด้วย ในขณะที่เดียวกันที่บ้านในไร่มีผู้นำที่สำคัญเช่นเดียวกัน เช่น เศรษฐา ทราชทอง ราวี เล็กคำ กาเหล็ม จิระดม วิรัตน์ วิวัฒน์ เฉลิมรัตน์ เขียวนิล นางฮาเหริยม เขียวนิล และนางสายฝน เขียวนิล เป็นต้น ผู้นำเหล่านี้เป็นทั้งผู้มีความรู้เฉพาะด้านและบางท่านก็มีความรู้ที่หลากหลาย

3.2 ความสัมพันธ์ทางสังคมที่เหนียวแน่น การพึ่งพาอาศัย เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ยังเป็นปรากฏการณ์ที่มีให้เห็นได้ในชุมชน เช่น การขอแรงกันทั้งในเรื่องของการสร้างบ้านเรือน การอาสาสมัครเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมต่างๆที่ก่อนสิ้นปีนั้น ทั้งสองชุมชนอยู่แบบตัวใครตัวมัน จนเกิดสิ้นปี ทุกคนประสบปัญหาหาร่วมกัน กลายเป็นโอกาสให้ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน ใครอยากทำอะไรก็รวมตัวตั้งกลุ่มกัน พอเริ่มเห็นตัวบุคคล เห็นศักยภาพ ได้รู้จักเรียนรู้กันมากขึ้น นานขึ้น จึงเห็นผลว่าที่ช่วยกันทำนั้น ก็เพื่อชุมชนในระยะยาว สมาชิกในชุมชนมีความสนิทสนมกลมเกลียวกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จากไม่ค่อยร่วม หรือร่วมตามความจำเป็น หรือรอตามมอบหมาย ก็กลายมาเป็นขอเข้ามามีส่วนร่วม มีอะไรที่ต้องช่วยก็สมัครกันทำ จนส่วนมากมาช่วยกันโดยไม่ต้องออกปากขอเลย

3.3 การสนับสนุนจากบุคคล/หน่วยงานภายนอก บุคคลหรือหน่วยงานภายนอกให้การส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะองค์กรพัฒนาเอกชน เช่น มูลนิธิชุมชนไทย มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย เครือข่ายสลัม 4 ภาค มูลนิธิชุมชนไทย เครือข่ายแผนชีวิตชุมชนภาคใต้ มูลนิธิเซฟอันดามัน (Save Andaman Network) และมูลนิธิศุภนิมิต ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยหลายเรื่องที่พบว่า องค์กรพัฒนาภายนอกมีส่วนสำคัญอย่างมากในการขับเคลื่อนการพัฒนาทุนทางสังคมโดยการป

พื้นฐานและร่วมสร้างแนวทางจนชุมชนสามารถบริหารจัดการโครงการต่างๆได้ และที่สำคัญยังช่วยให้ผู้หญิงมีบทบาทที่ชัดเจนมากขึ้นในการร่วมกันทำงานพัฒนาชุมชนตนเอง

3.4 สภากาแฟบ้านน้ำเค็ม เริ่มจากชาวบ้านรวมตัวกันเองอย่างไม่เป็นทางการ ต่อมา กลายเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ซึ่งเป็นศูนย์รวมข้อมูลการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีกิจกรรมการพัฒนาหลากหลายกิจกรรมที่ให้ชาวบ้านในชุมชน รวมทั้งเครือข่ายนอกชุมชนมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งมีธนาคารชุมชนที่ตั้งอยู่ในสำนักงานหรือที่ทำการเดียวกัน อันเป็นแหล่งออมเงินและจัดสวัสดิการชุมชนที่ครอบคลุมทั้งพื้นที่และประเภทของสวัสดิการที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย

3.5 ชาวบ้านนักพัฒนาทั้งชุมชนบ้านน้ำเค็มและบ้านในไร่ไม่ได้มีแต่นักพัฒนาจากภายนอกเท่านั้น ปัจจุบันนักพัฒนาส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนเอง ซึ่งผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในการแก้ปัญหาภัยพิบัติสึนามิ ทั้งนี้ในชุมชนบ้านน้ำเค็มนั้นเจ้าหน้าที่หรือนักพัฒนาของศูนย์ข้อมูลชุมชนเกือบทั้งหมดเป็นคนในชุมชน เช่นเดียวกับชุมชนบ้านในไร่ที่เจ้าหน้าที่ของกลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มผ้าบาติกทั้งหมดเป็นคนในชุมชน ทำให้การพัฒนาชุมชนเป็นการพัฒนาจากคนในชุมชน โดยคนในชุมชน และเพื่อคนในชุมชนเอง นับเป็นผลผลิตที่สำคัญจากการเกิดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งจากการที่ชุมชนประสบภัยพิบัติสึนามิ อันเป็นการพลิกวิกฤติเป็น โอกาสในการพัฒนาทุนทางสังคมอย่างแท้จริง

3.6 แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย เนื่องจากทั้งสองชุมชนเป็นชุมชนที่อยู่ติดทะเล ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ล้ำค่า โดยรอบชุมชนเต็มไปด้วยป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทั้งป่า ทะเล ภูเขา พืชพันธุ์ไม้ สัตว์น้ำ สัตว์ป่าต่าง ๆ ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน

3.7 ความเป็นเครือญาติ เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นคนที่อยู่พหุมาจากจังหวัด นครศรีธรรมราชเป็นส่วนใหญ่และยังคงไว้ซึ่งการรักษาวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ยังพึ่งพาอาศัยกัน มีความรักช่วยเหลือเกื้อกูลผูกพันกัน มีการร่วมมือกันคิดในการแก้ไขปัญหาหรือตั้งรับกับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบชุมชน ความเป็นเครือญาติ จึงเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนเพื่อพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน นอกจากนี้ชุมชนบ้านในไร่ นอกจากความเป็นเครือญาติกันแล้วยังเป็นชุมชนที่มีความเชื่อ ค่านิยมร่วมกันผ่านคำสอนทางศาสนาอิสลามอย่างเข้มข้นด้วย ทำให้เกิดแนวทางในการพัฒนาทุนทางสังคมที่สำคัญอีกทางหนึ่ง

การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานทั้งในชุมชน จึงไม่เพียงแต่จะสามารถทำหน้าที่ทดแทนทุนที่เป็นเงินได้แล้ว หากแต่ยังมีคุณค่ามากกว่าทุนที่เป็นเงินเสียอีก ชาวบ้านต่างก็ตระหนักถึงความสำคัญของทุนทางสังคม และเชื่อมั่นว่าแม้ชุมชนจะผ่านพ้นวิกฤติไปแล้ว แต่หากชุมชนยังมีการใช้ทุนทางสังคมอย่างต่อเนื่องมากขึ้นเรื่อยๆ ทุนนั้นก็จะมีมากขึ้น ไม่เหมือนทุนที่เป็นเงินที่ยิ่งใช้วันวันก็ยิ่งจะหมดไป ทุนทางสังคมที่มีอยู่จะยังสามารถสร้างพลังอำนาจให้แก่ชุมชนบ้านน้ำเค็มและบ้านในไร่ใน

การแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งเห็นได้จากการเกิดปัญหาหลายต่อหลายครั้งในชุมชนหลังภัยพิบัติสึนามิ นอกจากนี้ทุนทางสังคมยังช่วยให้เกิดการกระจายทรัพยากรในชุมชนได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ทำให้การจัดการทรัพยากรและความช่วยเหลือในชุมชนที่มีอยู่ และที่ได้มาจากภายนอกเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ บนความร่วมมืออย่างแท้จริงสอดคล้องกับกระบวนการสนับหนุนใหม่ในการพัฒนาที่เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและยั่งยืน

บทสรุป

ข้อค้นพบจากการวิจัยในการวิเคราะห์การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จในการฟื้นฟูจากภาวะวิกฤติภัยพิบัติสึนามิ และการศึกษาแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยเฉพาะในชุมชนที่แตกสลายเพราะภัยพิบัติธรรมชาติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งสรุปได้ตามหัวข้อ ดังต่อไปนี้

1. การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตของชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อการอยู่รอดของการดำรงชีวิต และการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน จึงเป็นรูปแบบของการเน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยมุ่งเน้นในการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้สามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างพลังอำนาจในตนเอง สามารถกำหนดทิศทางในการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ไม่ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้มีอำนาจในรูปแบบใดก็ตาม เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของสมาชิกชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี สอดคล้องกับชุมชนท้องถิ่นของตนเอง และแนวคิดของ Putnam D. Robert (2000) ที่ให้ความสำคัญกับความไว้วางใจ เครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวมในรูปแบบต่างๆ ระบบเครือข่ายความไว้วางใจ โดยเน้นการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตและเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชน

2. การพัฒนาทุนทางสังคม : การพัฒนาความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การพัฒนาทุนทางสังคมทำให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มคนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน เมื่อกลุ่มคนจำนวนหนึ่งมารวมตัวกัน ร่วมคิด ร่วมดำเนินกิจกรรมร่วมกัน บนฐานของความไว้วางใจกัน เอื้ออาทร พึ่งพาอาศัยกัน และมีเป้าหมายเดียวกัน คือ “เพื่อความเป็นส่วนรวม” ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนให้มีความยึดเหนี่ยวทางสังคมให้เหนียวแน่นขึ้น (Solidarity) เมื่อสมาชิกชุมชนผูกพันกันด้วยความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร พึ่งพาอาศัยกัน ทุนทางสังคมจึงเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็ง ดังแนวคิดทุนทางสังคมของ Putnam D. Robert (2000) และ World Bank (2002) ที่กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นเรื่องของการยึดเหนี่ยวทางสังคม หรือ Solidarity และหน้าที่สำคัญของทุนทางสังคมคือสร้างการยึดเหนี่ยวสถาบันต่าง ๆ ในสังคมร่วมกันและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

ดังนั้นการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานจึงให้ความสำคัญและเคารพในความสัมพันธ์ทุกด้านที่เกี่ยวข้องกับชีวิตมนุษย์ทั้งทางกายภาพและสิ่งแวดล้อม

จึงกล่าวได้ว่าการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และเรียนรู้ในวิถีของการปฏิบัติจริงในกระบวนการกลุ่ม สร้างให้เกิดทุนทางสังคมหรือสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความยึดเหนี่ยวแน่นแฟ้นขึ้น ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาและดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของทุนทางสังคมในชุมชน

3. ปัจจัยเงื่อนไขในการนำแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเพื่อประยุกต์ใช้กับชุมชนอื่น

3.1 ผู้นำ

ผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้นำที่เป็นทางการ และ ผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้นำการพัฒนาควรมีบทบาทหลักในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยเปิดเวทีการเรียนรู้ให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสร่วมคิด วิเคราะห์ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ในสถานการณ์จริงของชุมชน รวมทั้งประเด็นองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่มีความสนใจร่วมกัน และให้ความสำคัญกับการค้นหาระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชนในการนำมาปรับปรุงประยุกต์หรือต่อยอดให้เป็นฐานการพัฒนาทุนทางสังคมของชุมชนในยุคปัจจุบันอย่างยั่งยืน

3.2 ฐานการเรียนรู้ของชุมชน

การเรียนรู้ของชุมชน ที่ประกอบด้วยองค์ความรู้และแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ควรมีการปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ของชุมชน และความต้องการของสมาชิกในชุมชน เช่น มีการนำองค์ความรู้เดิมของชุมชนมาพัฒนาต่อยอดปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

3.3 วิธีการและกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน

การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาทุนทางสังคม ควรให้ความสำคัญกับวิธีการและกระบวนการเรียนรู้ โดยการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในรูปแบบกระบวนการกลุ่มที่เกิดจากพลังอำนาจของชุมชน เช่น เปิดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของสมาชิกในชุมชนอาจตามปัญหาหรือความสนใจของสมาชิก

3.4 การสร้างเครือข่ายในกระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ควรมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อเป็นภาคีในการร่วมกันในการแลกเปลี่ยน อย่างเช่นเครือข่ายชุมชนประสภักดิ์สินามิ เนื่องจากการเรียนรู้ในการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานมิได้หมายความว่าชุมชนใดชุมชนหนึ่งจะต้องทำโดยลำพัง แต่การประสานสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ระหว่างชุมชนเป็นการส่งเสริมสนับสนุนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานหรือองค์กรที่มีหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือมีส่วนสำคัญอย่างมาก ที่จะกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ในการพัฒนาทุนทางสังคม ทั้งนี้ควรให้ความสำคัญกับแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมในชุมชนดังนี้

1.1 ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาทุนทางสังคมของตนเอง และมุ่งให้ชุมชนใช้ทุนทางสังคมที่มีอยู่ เนื่องจากทุนทางสังคมเป็นทุนที่ยั่งยืนซึ่งจะมีมากขึ้นต่างกับทุนที่เป็นตัวเงิน หรือวัตถุอื่นๆ

1.2 ส่งเสริมวิธีการเรียนรู้โดยกระบวนการกลุ่มและเป็นการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติจริง เป็นการเรียนรู้ในวิถีของชุมชนที่เป็นอยู่

1.3 ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนาทุนทางสังคมอย่างแท้จริง

1.4 ความร่วมมือในการให้ความช่วยเหลือผ่าน โครงการต่างๆ ของหน่วยงานหรือองค์กรให้เกิดการบูรณาการประสานความร่วมมือเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างพลังอำนาจในชุมชน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน

2.1 การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เป็นที่มาของพลังอำนาจในตนเองของชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ชุมชนและหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือควรให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนทางสังคมของชุมชนเพื่อเป็นเครื่องมือการพัฒนาบุคคลและชุมชนที่สามารถตอบสนองวิถีชีวิตของชุมชนได้อย่างเป็นองค์รวม

2.2 สมาชิกในชุมชนควรมีทัศนคติที่เห็นคุณค่าของชุมชนตนเองเป็นหลัก เช่น ระบบคุณค่าดั้งเดิม วิถีของชุมชน องค์กรความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน ความเชื่อวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น และส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุนทางสังคมเหล่านี้ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการทำงานร่วมกับหน่วยงานภายนอกที่ให้ความช่วยเหลือ โดยเฉพาะการที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งถือเป็นหัวใจของการมีส่วนร่วมที่สำคัญที่สุด

2.3 ควรให้ความสำคัญกับการค้นหาระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน เช่น ระบบ ความเชื่อ จิตวิญญาณ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อนำมาปรับประยุกต์หรือต่อยอดให้เป็นฐานในการพัฒนาทุนทางสังคมในยุคปัจจุบันเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานทุนทางสังคมของชุมชนที่มีอยู่อย่างยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

3.1 การวิจัยเพื่อศึกษา การพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ

ในการฟื้นฟูจากภาวะวิกฤติภัยพิบัติสึนามิและนำเสนอแนวทางการพัฒนาทุนทางสังคมโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน โดยเฉพาะในชุมชนที่แตกสลายเพราะภัยพิบัติธรรมชาติ เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ในครั้งต่อไปควรมีการศึกษากรณีศึกษาที่มีลักษณะของชุมชนที่ประสบภัยพิบัติเกิดความสูญเสียอย่างเฉียบพลันในรูปแบบอื่นๆ เช่นชุมชนในพื้นที่ 3 จังหวัดภาคใต้ในกรณีประสบภัยการก่อการร้าย เป็นต้น รวมถึงชุมชนที่มีความหลากหลายในด้านอื่นๆ เช่น ลักษณะของชุมชนที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยร่วมกัน ชุมชนที่มีความหลากหลายทางสภาพภูมิศาสตร์และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ชุมชนชายฝั่ง ชุมชนไทยภูเขา เป็นต้น เพื่อได้ผลการวิจัยที่มีข้อสรุปที่ครอบคลุมกว้างขวาง รอบด้านมากยิ่งขึ้น

3.2 ควรมีการศึกษาวิจัยการวางแผนทางการกำหนดนโยบายในการให้ความช่วยเหลือชุมชนในภาวะวิกฤติจากการประสบภัย ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเฉียบพลัน กระบวนการให้ความช่วยเหลือของหน่วยงานภาครัฐจึงควรมีรูปแบบที่แตกต่างจากการทำงานพัฒนาชุมชนทั่วไป

3.3 ควรมีการศึกษาวิจัยต่อไปถึงสภาวะหลุดพ้นจากปัญหาเฉพาะหน้าดังกล่าวของชุมชน นั้นมีความความลึกซึ้ง แท้จริง หรือยั่งยืนขนาดไหน หรือเป็นเพียงสภาวะของการแก้ปัญหาวิกฤติเพื่อให้ผ่านพ้นไปหรือไม่ เป็นประเด็นสำคัญที่จะต้องมีการศึกษาวิจัยต่อเนื่องต่อไป

บรรณานุกรม

- ประชาสังคม. “ทุนทางสังคมบนรากฐานวัฒนธรรมไทย.” วารสารประชาสังคม (กรกฎาคม-สิงหาคม 2541)
- พิทยา ว่องกุล. 2541. “ชุมชนธปไตย : ประชาธิปไตยทางรอดและการพัฒนาที่ยั่งยืน.” ใน **จุดจบรัฐชาติสู่...ชุมชนธปไตย**, พิทยา ว่องกุล . กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถึทรรศน์.
- สุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ. 2548. **การศึกษาทางเลือกโลกแห่งการเรียนรู้นอกโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- Freire, Paulo. 1992. **Pedagogy of hope**. New York : The continuum Publishing .
- Gibson, C.H.A.. “Concept Analysis of Empowerment.” **Journal of Advanced Nursing**. 16 (1991) : 354 –361.
- Putnam, D. Robert. 2000. **Bowing Alone : The Collapse and Revival of American Community**. New York : Touchstone Rockefeller Center.
- World Bank. Empowering the Poorest: District Poverty Initiatives Project in Andhra Pradesh. <http://poverty.worldbank.Org/library/view/13008>. 2004, February 25.